

Ђорђе Перић

СТАВ МЛАДОГ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА ПРЕМА ПОЈАВИ ПРВИХ СРПКИЊА У КЊИЖЕВНОСТИ

Млади Стојан Новаковић се у раном периоду свог књижевног рада (1860–1869) бавио критичким запажањима, освртима и опаскама изреченим поводом појаве првих Српкиња у књижевности. Из његових записа о књижевној активности првих Српкиња, аутор је издвојио и приказао у два поглавља Новаковићев негативан суд према њиховим радовима: а) у периодици и б) према њиховим објављеним књигама, које је записао и описао у својој *Србској библиографији*. Његови рани написи о Српкињама нису имали већег утицаја на доцније књижевно, културно и просветно стваралаштво Српкиња у другој половини XIX века. У посебном прилогу, аутор је дао и библиографски преглед издатих књига Српкиња у новијој српској књижевности (до 1869), које је донео Новаковић у својој библиографији, и допунио је издањима још неких ретких књига и музикалија Српкиња, које није у њој регистровао.

Кључне речи: Стојан Новаковић, младост, Српкиње у књижевности, библиографија.

На почетку овог огледа срећемо се са појмом „млади Стојан Новаковић“, како би одредили време у коме је он стекао прве ставове поводом појаве првих Српкиња у свету књижевности.¹ Да би у правом смислу отворио тему о којој пишем, говорићу о његовом животу и стваралачком раду у књижевности између 1860. и 1869. године, када је већ увелико писао и објавио бројне радове у периодици и у посебним књигама. Као млад списатељ, од 1864. већ ожењен и засновао породицу, он долази у додир и са првим српским списатељкама које започињу свој рад на оригиналној и преводилачкој књижев-

¹ Подсећам на студију Павла Поповића *Млади Стојан Новаковић* (1842–1873) која је објављена у *Споменици Св. Новаковића*, Београд 1921, стр. 7–45, у којој је описан живот и књижевни рад младог Ст. Новаковића, али не и праћење компаративних веза младог Новаковића са првим Српкињама у књижевности, у периоду 1860–1869. године.

ности. Шта је он о женском бављењу и активностима у књижевности мислио, какав је став формирао и како је поступао са њима у својим младим годинама? Да би лакше сагледали однос младог Стојана Новаковића према књижевној активности првих Српкиња списатељки његова доба, у временском периоду који сам одредио, приказаћу наведену тему у два поглавља: 1. Стојан Новаковић и прве Српкиње списатељке у књижевним часописима, и: 2. Српкиње у Новаковићевој *Српској библијографији за новију књижевност 1741–1867*, објављеној 1869. године.

1. ПРВЕ СРПКИЊЕ У „ВИЛИ“ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА И У ДРУГИМ КЊИЖЕВНИМ ЧАСОПИСИМА ТОГА ДОБА (1860–1869). Млади Стојан Новаковић је свој књижевни рад започео у периоду 1860–1869. бројним и разноврсним прилозима нарочито у књижевним часописима који су тада излазили у Новом Саду, а то су: *Даница* (1860–1872) под уредништвом Ђорђа Поповића „Даничара“, *Јавор* (1862–1863), под уредништвом познатог песника Јована Јовановића и *Мајица* (1865–1870), коју је уређивао секретар Матице српске Антоније–Тона Хацић. Поред ових значајних и водећих књижевних часописа, у Београду излазила је *Вила* (1865–1868), коју је уређивао сâм Новаковић. У свим поменим часописима у којима је оставио своје бројне и веома разноврсне књижевне радове (песме, прозу, нарочито преводе са руског и других језика, књижевне критике приказе и белешке, народне умотворине које је радо сакупљао и објављивао, историографске, језичке и граматичке текстове, и друго), Новаковић се понекад сусретао и са скромним девојачким прилозима који би се повремено објављивали, најчешће у облику неке песмице, превода, а нарочито на сакупљању народних лирских песама. Није тешко данас установити са којим женским именима се млади Стојан Новаковић сретао. Како их нема тако много овде ћемо их и навести. Претходно напомињем да су у истим књижевним часописима наведена и имена неких списатељки из европских књижевности, које су махом преводили омладинци, на пример врло популарна украјинска списатељка *Марко Вовчок* (псеудоним, право име: Марија Олександрівна Вілінська удата Маркович, 1834–1907) са својим занимљивим приповеткама, које је преводио и млади Стојан Новаковић.² Затим, две угледне странкиње, обе српске снахе угледних личности: *Елодија Lawton–Мијатковић* (1825–1908), супруга књижевника и дипломате Чедомиља Мијатовића, која је преводила и написала неколико књига (види *Додатак*), у овом периоду и касније, а сарађивала и у дневном листу *Виговдану*.³ Поменимо и кнегињу *Јулију Хуњади–Обреновић* (1831–1919), супругу кнеза Михаила, која је 1862. године у *Виговдану* анонимно објавила превод с немачког новеле *Слеја Ружа*, на који је посебно упозорено једном белешком

² Видети: Dva sina. Nacrt Marka Vovčka, preveo St., *Vienac* (Zagreb), 8, 1869, 169–171.

³ Године 1866. превела је с енглеског у *Виговдану* Фулерову причу *Три живојџа* и Дикенсову *Борбу живојџа*. Ова друга новела објављена је и у посебној књизи.

у новосадском часопису *Даница*.⁴ Ово је први превод прозе једног холандског (фламандског) писца, Хенрика Консциенца (Conscience, 1812–1883) у српској књижевности. Стране списатељке, а било их је још (*Лујза Милбах* са својим романима, на пример), помињем само узгредно, јер у овом огледу нису у жижи нашег интересовања. У новосадским књижевним часописима, које најпре листам, повремено су сарађивале следеће Српкиње. У часопису *Даница* налазимо највише женских имена које су „радиле на српској књижевности“: (1) *Софија Вујић*, песма (1861)⁵, (2) *Драја Димитријевић–Дејановић*, тридесет и шест оригиналних песама, једна приповетка у пет наставака, извештај са једне беседе (1862–1865); (3) *Марија Цвекловић*, осам песама (1862–1864, 1867), (4) *Јела Кујунџићева* (1863: десет народних песама; 1864, своје „девојачке песме“), (5) *Јованка Јовановић*, (1863), пет народних песама,⁶ (6) *Јелена Појовић* (1863, 1864), три своје песме⁷, (7) *Сига* [Велисављевић] (1864, песма), (8) *Милица Стојадиновићева Српкиња* (1864, 1867–1869), шест песама); (9) *Јелена Д. Мајић* (1864), пет превода краћих прича с француског), (10) *Перка Д. Мајић* (1864), два превода краћих прича с француског), (11) *Ленка* (1865), превод једног есеја); (12) *Јулка Милијевић* (1866, 1867), три своје песме⁸; (13) *Љубица Милијевић* (1866, 1868), три песме); (14) *Софија Стефановић* (1867, 1868, 1869), десет песама), (15) *Анка Тарањска* (1868, 1869), две песме⁹, (16) *Марија Лебедева*¹⁰ (1870), превод с руског приповетке *Породична срећа* Л. Н. Толстоја у 13 наставака.¹¹

У књижевном часопису *Јавор*, који је уређивао песник Јован Јовановић Змај, само две године 1862–1863. налазимо следеће Српкиње сараднице: (1) *Анка (Ајџанацковић) Милодолска* (1862), превод путописа у два наставка), (2) *Драја Димитријевић–Дејановић* (1862, 1863), три песме).¹²

⁴ Та белешка открила је име преводитељке: „У *Вигову гану* излази једна новела под насловом *Слеја Ружа*. Наше читатељке и не знају да је то превод светле кнегиње србске Јулије“ (*Даница*, 1862, с. 47).

⁵ Биографију са литературом видети у *Leksikonu pisaca Jugoslavije*, Novi Sad, Matica srpska, 1997, том IV, стр. 578.

⁶ *Јованка Јовановићка* (1840–1879), ж. учитеља Николе, мати вајара Ђорђа Јовановића

⁷ *Јелена (Јелисавејџа) Појовић* (+ 1892, у Новом Саду, у болници за умоболне), објавила је збирку песама: *Песме* (Панчево 1875, стр. 123; 12-на). Оставила је збирку песама у рукопису.

⁸ Биографију написао Ј. Живановић, *Јулка Милијевић, књижевна белешка*, Домаћица 12/13, 1909, 37–40; видети: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Novi Sad, Matica srpska, 1997, том IV, стр. 432. Љубица је њена сестра.

⁹ *Анка Тарањска-Кнежевић* (1851–?), учитељица, завршила сомборску препарандију.

¹⁰ *Марија Јосифовић-Лебедева* (1836–1926), значајна, прва преводитељка руских класика; биографија у *Leksikonu pisaca Jugoslavije*, Нови Сад, Матица српска, 1987, том III, стр. 623. У посебној књизи објављен је њен превод И. Гончарова *Јеган обичан догађај*, Нови Сад 1872.

¹¹ Видети: И. Веселинов, *Даница*, садржај и предметни регистар, Нови Сад, Матица српска, 1984.

¹² Иста, *Јавор*, садржај по ауторима, Нови Сад, Матица српска, 1987.

И најзад, у новосадском књижевном часопису *Матица*, под уредништвом познатог Тоне Хаџића, објављивале су своје радове Српкиње: (1) *Драја Димитријевић–Дејановић* (1869, 1870), песме и чланак у прози), (2) *Марија Лебедева* (1869, 1870), превод с руског приповетке И. С. Тургеева *Дан њре*, у 15 наставака, један говор, и прозу *Госпођа Сјајелова*).¹³

У књижевном часопису *Вила*, који је уређивао млади Стојан Новаковић у Београду, и у њему највише писао, женски сарадници сведени су на минимум. Само једна девојка и то преводитељка, коју смо већ срели у новосадској *Даници*, потписана скраћено: *Јелена Д. М–ева*; превела је с француског године 1867. два текста у прози, један краћи с немачког: *Двојица којима је дођушло живећи*, и други дужи: *Црни записници* у 8 наставака.¹⁴ Остале списатељке биле су реномиране књижевнице: Енглескиња *Елодија Lawton–Мијајовић*, која је преводила Ч. Дикенса и другу занимљиву прозу с енглеског (1865, 1866, 1868) и тада већ омиљена *Марко Вовчок* са својом кратком приповетком (1866, 1868). Овде треба додати и књигу путописа Шкотланђанки М. Макензи (Mackenzie, + 1874) и А. П. Ирби (Irby, 1833–1911) *Јужне словенске земље у Аустрији и евројској Турској*, који је по њиховој књизи објављеној у Единбургу 1865. године, превео у 8 наставака у *Вили* за 1866. годину Новаковићев пријатељ Филип Христић.

Сабирајући изнесене податке о сарадњи Српкиња за непуних десет година излажења главних српских књижевних часописа у Новом Саду и у Београду налазимо у периодици мање од двадесет имена првих Српкиња, списатељки и преводитељки; тачније – 17.

Данас нам та имена извађена из заборав много не казују. Али, некада су и она у јавности нешто значила, нарочито за два уредника књижевних часописа *Даница* и *Вила*. Две девојке из редова првих Српкиња у тим часописима постале су током сарадње и супруге главних уредника. Обе 1864. године. Ђорђе Поповић–Даничар оженио се песникињом и глумицом Маријом Цветковићевом (1838–1915)¹⁵, како стоји у једној белешки у *Даници*, 16. фебруара 1864. године¹⁶, а Стојан Новаковић са Јеленом Кујунџићевом (1844–1908) 26. јула те исте године.¹⁷ Одмах је уследила и забрана супружника да се нове супруге више не смеју бавити писањем, односно глумом.

Јелена Новаковић је развила своја књижевна интересовања управо када се удала. „Следујући у свему свога брата Милана, казује супруг Стојан, и она се интересовала за све оно за што се интересовао њен брат...Исти (књи-

¹³ Ђ. Љубибратић, *Матица*, садржај и предметни регистар, Нови Сад, Матица српска, 1976.

¹⁴ Видети, А. Васић: *Вила*, садржај и предметни регистар, Нови Сад, Матица српска, 1987.

¹⁵ Видети оглед Ђ. Перића, *Наше јесенице и њевана поезија*. Марија Цветковић–Поповић, „Венац“ (Г. Милановац), 3, 1979, 36–37 са сл. и нотним записом њене песме *Око грајота* (1867).

¹⁶ *Даница*, бр. 9 за 1864. годину.

¹⁷ Биографију са фотографијом *Кујунџић–Новаковић*, Јелена видети у, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Novi Sad, Matica srpska, 1987, том III, str. 503–504.

жевни) послови зближили су Стојана и Милана Кујунџића још као лицејисте.“ Стојан је посеђивао домаћинску кућу Кујунџића и ту упознао Јелену, Миланову сестру. „Љубав према књижевности с обе стране много је допринела вези која се развила међу Стојаном и Јелом...“ После венчања књижевни рад супружника настављен је у оквиру њиховог дома. „С новим браком, казује даље Стојан, почиње уређивање *Виле* 1865. које је трајало до краја 1868. Јела је помагала мужу своме у коректури и у експедицији. Листови су доношени из штампарије кући и онда их је ваљало савијати, адресе лепити... Позније, остала је своме мужу помоћник коректор у свима његовим књижевним пословима.“¹⁸ Удајом, она је престала активно да ради на књижевности, јер се поред помоћи супругу око уређивања *Виле* посветила подизању деце. Стојан не помиње у њеној биографији да су имали и двоје деце: Милету и Милицу.¹⁹ И поред тога што после објављених својих „девојачких песама“ и народних песама у „помодарки“ *Даница*, како је Стојан звао новосадски књижевни часопис, она није у часопису свога супруга ништа објавила; у каснијем периоду, после 1869. помало је преводила са француског. „Тако је у *Vugely* 1885 (бр.10–39) изашао њен превод лепога романа Ханри Гривиља *Досја*“ записао је Ст. Новаковић.²⁰

Стојан Новаковић није имао добро мишљење о првим Српкињама које су се појавиле у књижевности и у јавности уопште. Као уредник *Виле* у четири пуна годишта прихватио је само два рукописа и то превода београдске преводитељке Јелене Д. Матићеве. Како је она успела да приволи Стојана Новаковића да јој у *Вили* за 1867. годину објави те преводе, није познато. Али, ако се зна да је њен отац био тада у јавности добро познати Димитрије Матић (1821–1884), правник, филозоф, министар просвете и академик, онда је јасно да је било по оној узречици „у старијег поговора нема“.²¹

¹⁸ Наводи из постхумна биографије Јеле Кујунџић-Новаковић, коју је написао њен супруг Стојан и објавио у својој књизи: *Паулина Сасовица*, приповетка, с руског превода (1864) Ст. Новаковић, Мостар 1908, [Предговор], стр. V–XXXVI, са сл.

¹⁹ Милета Новаковић (1878–1940) доктор права и проф. Правног факултета, познатији је од сестре *Милице Новаковић-Рајковић* (1864–1944). За њено име везан је превод једног позоришног комада који се давао у Народном позоришту у Београду: *Последње љубавно писмо*, комедија у 3 чина, у преводу *М. Сив. Новаковићеве*. Писац Викторијен Сарду, премијера 19. II 1871. Тако стоји у *Рейершоару Народној позоришћу*, приредио Сава В. Цветковић, Београд 1966, бр. 609. Да ли је овај комад могла да преведе седмогодишња девојчица или тајно њена мати Јела Новаковић?

²⁰ Ст. Новаковић, *наведена биографија*, стр. XIII. Ханри Гривиј је псеудоним француске романсијерке Alice Giran (1842–1902), радо превођене у српској и хрватској књижевности.

²¹ Академик Димитрије Матић имао је две кћери: Јелену и Персиду, које је поучавао француском и немачком језику са којих су оне преводиле и неколико својих превода објавиле у *Даница* и *Вили*. Прва, *Јелена Матићева* (1854–1915), удаа од 1869. за *И. Чолак-Анђића*, пуковника, преводила је позоришне комаде за Народно позориште у Београду: Е. Скриб: *Валерија*, драма у 3 чина (1868); Т. Бразијер, Х. Мелвил: *Кашарина или злајни крст*, драма у 2 чина с певањем, музика П. Димића (1869) и Р. Бенедикс: *Ноћ уочи нове године*, драма у 1 чину (1870). Њена сестра *Перка-Персида Матић* (1853–1916), удала се 1869. за *Д. Ђурића*,

И други угледни писци имали су женску децу коју су васпитавали тако што су им објавили понеки превод. Тако је уважени Милан Ђ. Милићевић покренуо педагошки часопис *Школа* (1868–1876) у коме је његова кћи *Ана М(илана) Милићевића* објављивала краће преводе с француског.²² Значајни су неки њени преводи бајки Х. К. Андерсена, јер су то први женски преводи овог значајног писца у нас. Доцније се удала за исто тако доброг зналца и преводиоца са француског Миту Ракића (1846–1890), који је био добар пријатељ и сарадник Стојана Новаковића и истих схватања као и он о првим појавама Српкиња у књижевности и њиховим књигама или „писанијама“ по књижевним часописима. Како су изгледала та негативна схватања двају књижевника, Новаковића и Ракића о Српкињама списатељкама тога доба, који су се ипак оженили образованијим Српкињама (Јеленом Кујунџић и Аном Милићевић), изнећемо у два примера неких њихових критичких опаски о данас заборављеним песникињама Даница–Зорки Рашковић и Софији Стефановић–Луџић.

[1] Године 1866. уредник Стојан Новаковић донео је у свом часопису *Вила* следећу notiцу: „Даница Зор. од Рашковића огласила је прет–плату на ‘књигу у песмама’. Књига ће бити од 6–7 таб(ака), а цена је 5 гр(оша) чарш(ијских), (50 новч) и биће уз њу слика народне светковине у Топчидеру.“ Оглас песникиње односио се на њену прву збирку песама *Славојој* у којој се десетерачким стиховима прославља значајан догађај за Српство: *йегесетй йодина йосйојања Кнежевине Србије у слободи*. Тај оглас песникиње Новаковић је пропратио коментаром: „По огласу се види да је цео посао, на жалост, *дело женске сујейте за коју је шийейта шийо је уйуйишла баи на књижевно йоле своју жрйиву*.“²³ Како да разумемо данас овај коментар једног уредника озбиљног књижевног часописа? Објављује оглас младе песникиње зато да би јој изрекао унапред свој књижевни суд.

Године 1867. песникиња Даница–Зорка Рашковић издаје и другу књигу песничке збирке *Славојој* што је уредник *Виле* опет испратио анонимном белешком: „Г. Даница–Зорка Рашковићева, ‘Ужичанка, унука вожда Коче’ позива и на другу свеску *Славојоја йегесетй–йодицињой свейковини*, причајући како се није уплашила од свију неповољности које јој пропратише прву свеску. Књига ће изнети 8–9 штампаних табака и цена је 15 гр. (40 новчића). Новци се шаљу или њој или Књижари В(елимира) Валожића или Штампарији Н(иколе) Стефановића. Књига ће бити готова о Ђурђеву дне.“²⁴

генерала; са њим имала више деце од којих су се нарочито истакли: др Љубица Ђурић-Гођевац (1868–1938), први женски школски лекар и Спасенија-Пата Ђурић-Марковић (1881–1974), ауторка познатог *Пайиној кувара*, штампаног у више издања.

²² *Ана Милићевић-Ракић* (1853–1919), супруга књижевника Мите Ракића имала је са њим, поред познатог песника Милана Ракића и две такође образоване кћери: Љубицу Ракић-Грол (1882–1929) и Милицу Ракић-Ковачевић (1884–1975). Обе су преводиле са страних језика у младости.

²³ *Вила*, 12, 1866, с. 196.

²⁴ *Вила*, 10, 1867, с. 164.

У својој *Српској библијографији*, Новаковић се није мануо жеље да прикачи још понешто у опису издања њених песничких збирки. Тако је уз прву књигу *Славойоја* додао опаску: „До 1866 (Маја) био је у Србији закон ио ком су се само иериодичне књије носи ле бесилајно иошћом шћо носи иисма. Зайо ишце на овој књизи да је иериодична.“ Новаковић спочитава песникињи да је намерно изиграла закон. А у следећој опаски њене песничке збирке из 1867. наставља са истом опаском: „Књија иериодична“ је само дукавсѣво и сѣиоји нашисано зайо да би се књија мола разаццѣлѣати иошћом без илаћања.“²⁵ Али, по закону. Погрешна, завидна и помало заједљива Новаковићева опаска.

И то није све. Новаковић је огранке своје критике пренео и на своје књижевне пријатеље Миту Ракића и Ватрослава Јагића (1838–1923) да и они упуте по неку жаоку критике на рачун песникиње Д. З. Рашковић. У свом огледу *Да ли ће несћати народне иоезије и зашћо ће је несћати?* М. Ракић је записао да је књижевност и писање књига у домену само писмених људи у Србији. „У нас ко пише, тај исти и чита“; трговци србијански ништа не читају, „за сељаке знам да неће нико ни поменути“; остају, дакле, само књижевници. И додаје: „Само ја кад се позивам на *књижевнике* и књиге њихове, не мислим ту Јеремију Караџића, Милоша Милисављевића, [књиге] *Зорке илеменије Рацковићеве*, 'ислужених правителствених словослагатеља', Сретена неког цандара, Оштрогледиха и друге небројене кумпаније, који ће (се) сви тисућама показати.“²⁶ Стојан Новаковић је своје негативно мишљење о песникињи и издањима њених песама пренео и хрватском књижевнику и уреднику часописа *Књижевник* (1866) у Загребу, где је боравио 1866. и 1867, па су њене збирке песама наведене заједно уз њено име и у хрватским књижевним круговима; а пошто су Јагићеве критике прештампане и у новосадској *Машици* (1867, 1869) о њој се, захваљујући Ст. Новаковићу, говорило и мислило као песникињи најниже уметничке вредности, коју је осудила цела српска и хрватска књижевна јавност. Јагић ју је двапут негативно поменуо у заједници са још неким именима који су своје нове књиге писали у епском десетерцу посвећене неком пригодном догађају. „У ту својту спадају песничка дела *српске књижевности*.. Овамо иде и *Славойој иегесейоодишњој свейковини* – а то је 'књига периодична у песамама' коју је спевала Даница Зорка Рашковића. И збиља, мора да је нашла многе похвале [иронична упадица!] кад се, ено, одважила на издавање епских и лиричких песама у 12 свеака под овим оригиналним насловом: *Милосѣлѣи* Данице Зорке Рашковића, Ужичанке! Чему има овако песништво које је горе од народнога, а нема ниједног атрибута поезије умјетне?“; завршио је своју критику В. Јагић.²⁷

²⁵ Ст. Новаковић, *наведена Српска библијографија*, бројеви књига: 2993, 3182.

²⁶ М. Ракић, *наведени олег*, *Вила*, 32, 1868, 741.

²⁷ V. Jagić, *Plodovi književnosti hrvatsko-srbske od posljednje dvie godine*, Vienac, 14, 1869, 270; пренето у часопис *Машица* (Нови Сад), 14, 1869, 334-335. Претходну критику В. Јагића: *Глас из Хрвайске о нашој најновијој књижевности*, пренела је *Машица*, 12, 1867, 304, из хрватског часописа *Књижевник* (1866), који је млади В. Јагић уређивао у Загребу.

Остало је питање зашто је Ст. Новаковић толике заједљиве акценте упутио издањима песама једне младе девојке, Зорке Рашковићеве у годинама кад то није требао и није морао радити. Да би се тај однос боље разумео, треба нешто рећи и о трагичном животу песникиње. А о њеној биографији није писано све до наших дана.²⁸ После издања њене четири књиге, она је заћутала, нестала из јавног живота заувек. Укратко, познато је следеће: Песникиња Даница–Зорка Рашковићева је написала три збирке песама: *Славојој*, књ. I–II, епске песме у две књиге; прва књига посвећена светковини: пола века Кнежевине Србије у слободи (1815–1865), друга: мали еп у десетерцу као време–плов важнијих догађаја од Св. Саве до ослобођења од Турака под династијом Обреновића. Трећа књига *Милосїлей*, збирка је лирских песама у којој су песме посвећене најзнатнијим светитељима православља и Српства. И потом књижица *Туїосїев*, пригодна песма испевана поводом убиства кнеза Михаила Обреновића. Све четири песничке збирке издате су у кратком времену 1866–1868. године када је песникиња имала око 17. до 19. година, а потом се никад и нигде није више јављала. Она сама објаснила је једном реченицом зашто је своје збирке *морала* тако рано издати. Њен брат и она су једне зиме боловали од тешке болести од које је брат преминуо, а она се није у потпуности опоравила. Болест је није напуштала и претила је помрачењем ума. Да би отргла своје песме од неизлечивог умног обољења, она их је објавила, иако су та *їривайна издања* у то доба много коштала. Потом се десило оно што је и сама предвидела: болест је до те мере напредовала да су је сместили у неуропсихијатријску болницу где је провела 27 година потпуно заборављена. Ст. Новаковић и М. Ракић насмејали су се њеном потпису („от“, односно „пл.“) иако је она полагала право на то, јер је потицала из рода кнезова Рашковића који су од XV до XVIII века, под Турцима, били признати бератски кнезови Рашке области. Тако је, без потомства, завршила свој песнички живот племенита Зорка Рашковићева, прва Србијанка београдска песникиња којој је доцније признат статус књижевнице (1884) баш на основу у журби издатих њених збирки песама, а пред очима својих критичара, Ст. Новаковића, М. Ракића и В. Јагића. Заборав и тишина прекрили су потом име и дело младе, тешко оболеле песникиње Зорке Рашковићеве.

[2] Постоји још један пример негативне критике младог Ст. Новаковића, изречене над појавом песничке збирке сомборске учитељице Софије Стефановић. Та критика није изречена у освртима и опаскама него директно у хрватском књижевном часопису *Vienac* који је уређивао Новаковићев књижевни пријатељ В. Јагић. У том часопису за 1869. годину, појавила се серија чланака *Biogradska književna pisma*, у облику *Dopisa iz Biograda* у коме је Ст. Новаковић под псеудонимом *Σύμμα* објавио неколико везаних текстова о књижевним и културним приликама у Београду. Један од тих *Dopisa*, писан

²⁸ Ђ. Перић, *Живоїоїис и заборављене їесничке збирке Данице-Зорке Рашковић*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, (Београд), књ. LXXXI, 2015, 129–146.

штокавско–ијекавским, осврну се на појаву збирке песама учитељице Софије Стефановићеве *Равијојле њрви леџ* (Сомбор 1869).

„За несрећно преузеће држим pjesme gospodjice Sofije Stefanovića iz Sombora, koja se tako potpisala da se ne zna je li udata ili nije...Ona je u novosadskoj *Danici* našampala nekoliko pjesama vriednosti posve diletantske, ako nećemo reći nikakve, pa sad već počinje i knjige, nazvavši knjigu *Raviojлом*. Kako neumješnost ne umije ni sujete, ni plemenite žudnje za poslom upotrebiti na korist! Kad mi pomislimo koliko je polje rada ženam našim u prostoru kuće, učiteljstva, odgajivanja djece i književnosti koja u taj krug ide, kad pomislimo kolike dužnosti čekaju majke naše, kako li budućnost narodna i sreća narodna u njihovim rukama stoji, onda nam je čudo, kako još one mogu izliti oduševljenje svoje u pjesmah, gdje ih mjesto pjesama čekaju svuda i na sve strane pune ruke posla. Protiv istinitog poetskog poziva mi ne bismo nikad ustajali, ali nam je dužnost uložiti svim ostalim glas opomene, gdje je strah kao ovdje od slabih pokušaja, od zamamljiva glasa taštine i prazne slave svjetske. U djela daj da liјemo oduševljenje svoje, braćo i sestre srpske i hrvatske! Djela treba narodu našem više nego pjesama, više nego okušaja!“²⁹

Наведена критика на збирку песама учитељице Софије Стефановић из Сомбора појавила се кад је песникиња дала оглас или тзв. *Објављење* да ће своје песме дати у штампу, а не када се књига знатно касније појавила.³⁰ Када се појавила њена збирка песама Новаковић се осмелио да напише:

„Izašla je i zbirka pjesama Sofije V. Stefanovića (I knjiga, na osmini 123 str.) pod naslovom 'Raviojle prvi let' o kojoj smo još u prvom pismu onako negalantno govorili i drski smo da i dalje pri onome ostanemo...“³¹

Не зна се да ли је песникиња С. Стефановић–Луцић запазила и прочитала критику коју је Новаковић написао у хрватском часопису *Vienac*. Познато је, да је доцније објављивала своје песме под псеудонимом *Владимира*, по имену њеног супруга Владимира. Треба додати да се и данас њена песма *Жалим те, момче, што љубиш мене* пева као стара градска песма, мада се њено име као ауторке стихова заборавило.

Исте критике упућене Зорки Рашковић поводом њеног огласа, док песничка збирка није још ни изашла, упућене су и Софији Стефановић, са напоменом критичара: „нама је дужност уложити (и) свим осталим глас опомене!“. Када су књиге изашле, критичари их чак нису имали у рукама,

²⁹ Σίγμα [St. Novaković, pohrvatio V. Jagić], *Dopis* (I), *U Biogradu*, 22. siečnja 1869, *Vienac*, (Zagreb), 3, 1869, str. 69–70.

³⁰ „За штампање је припремила збирку од 100 песама и у *Засјави* (1868, бр. 101, од 27. новембра / 9 децембра, стр. 4) објавила позив на ‘пренумерацију’“ (Р. Плавшић: *Пејџ сомборских учитеља-јесника*: Софија Стефановић удата Луцић, „Домети“ (Сомбор), 12, 1977, 111. Тираж књиге није познат; „с обзиром да су пренумеранти откупили 408. књига, штампано је најмање 500. примерака.“

³¹ Σίγμα, *наведена кријџика*, *Dopis* (V), *U Biogradu*, 22. svibnja 1869, str. 397.

а ако су их имали само су их летимично и потцењивачки прелистали. Из те чињенице види се даље да су књижевни уредници *Виле* (Ст. Новаковић), *Виенца* (В. Јагић) и *Мајице* (А. Хаџић) били у дослуху са основним ставом: да књиге поезије првих Српкиња прате својим негативним критикама и критичким освртима не би ли женски свет одвратили од бављења књижевношћу.

2. Књиге првих Српкиња у Библиографији Стојана Новаковића. Српска књижевница и романијерка Олга Срдановић–Бараћ објавила је године 1962. занимљив есеј са насловом *Жене у библиографији Стојана Новаковића* у коме је издвојила све Српкиње књижевнице које су објавиле неку своју књигу (период 1814–1867). Уз одређене коментаре и кратка запажања о првим Српкињама у књижевности, извела је следећу статистику:

1. Јевстахија Цинцић–Арсид (1776–1843) објавила је две књиге (1814, 1816),
2. Јулијана Вијатовић–Радивојевић (1798–п. 1837), објавила једну књигу (1829),

3. Анка Обреновић–Константиновић (1821–1868), једну (1836),

4. Емилија Лазич–Јосимовић (1828–1878) једну (1845),

5. Милица Стојадиновићева Српкиња (1828–1878), шест (1850, 1855, 1861, 1862, 1866; пет пописаних у издању Новаковићеве библиографије до 1867. године и једну после: 1869),

6. Даница Зорка Рашковићева (о. 1849–1910) две књиге (1866, 1867), пописане у издању Новаковићеве библиографије и још две после ње: 1868, у истој години).

7. Марија Ковачевићева, објавила једну књигу (1861).

Ових седам женских имена, ако изузмемо Енглескињу Елодију Лотон–Мијатовић, објавило је у периоду 1814–1869. свега 16 књига. На крају је закључила: „Од ових седам жена једино је Милицу Стојадиновићеву Српкињу Скерлић унео у Историју књижевности.“³²

Даљим трагањем за подацима, приметио сам да Стојан Новаковић није унео још нека имена у своју *Библиографију*. То се нарочито односило на оне девојке које су се пре удаје бавиле музиком. Занимљиво је да у својој обимној *Библиографији*, аутор није унео ниједно музичко дело, а поводом тога није нигде образложио зашто се оградио од музичке библиографије. Да ли због обимности, или пак због тога што је мислио да би таква библиографија требала посебно да се уради. У одељку под насловом *Пријеглед њо сѣрукама књижевности и науке*, он уноси следеће одсеке: А. Умјетност (I. Пјесничко прорашће, II. Слободно пјесништво, све по врстама и подврстама, III. Вјера), Б. Смијешана издања, В. Наука (I. Историјске науке, II. Јестаствене науке, III. Психолошке науке), Г. Поука (I. Педагошки списи, II. Поука за одрасле).³³

³² О. Срдановић–Бараћ, *Жене из Библиографије Стојана Новаковића*, Библиотекар, бр. 2, 1962, стр. 131–135.

³³ Ст. Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност 1741–1867.*, Биоград 1869, стр. 592–597.

У одредницу Г. Поука, сместио је под д. Умјетност (Цртање. *Музика*), али је само једну теоријску музичку књигу описао (бр.2941), и ваљда нехотице – једну музикалију (бр.3087).

Проширујући библиографију првих Српкиња које су написале и издале једну или више својих књига за период 1814–1869. који оквирно одговара како женској библиографији, тако и женској књижевности овог доба, предлагем још и следеће књиге чији је потпуни опис дат у *Библиографском ирилоћу* на крају овог огледа:

8. Полексија Карађорђевић–Николајевић (1833–1914) – пригодна песма посебно издата, објављена 1849. године,

9. Софија Ћ. Николајевићева (1837–1850), пригодна песма посебно издата, објављена 1850.

10. Мина–Вилхелмина Карацић–Вукомановић (1828–1894), књига превода Вукових пословица на немачки, објављена 1854. године.

11. Катарина Кумануди–Станишић (о. 1844–1917?), музикалија објављена 1858. године.

12. Сида (Персида) Велисављевић–Пачу (1851–1954), музикалија објављена 1865. године.

13. Љубица Медаковић–Милекић (1852–?), музикалија објављена 1865. године.

14. Софија Стефановић–Луцић (1851–1895), књига песама објављена 1869. године.

15. Драга Димитријевић–Дејановић (1840–1871), књига песама објављена 1869. године.

Са додатним подацима, за *йола века*, посебно су објављене *двадесет четири књије* првих петнаест Српкиња које су се појавиле у културној јавности тога доба. Овде би, можда, требало додати и неколико превода позоришних комада Српкиња које су тад почеле да се интересују и за позориште, где су се на сцени давали преводи позоришних дела европских и светских драмских списатељки.

Одмах после упокојења оца српске народне књижевности, Вука Ст. Карацића, његова удовица Ана Краус–Карацић (о. 1798–1876), уз помоћ ћерке Вилхелмине, почела је са издавањем Вукових неиздатих дела. Она су носила натпис „у наклади Ане, удовице В. С. Карацића“ и већину тих издања Ст. Новаковић је пописао. Али, овде треба имати на уму да је сваком том издању претходио позив на издавање поједине Вукове књиге. Другим речима, јавност је обавештавана на основу посебно штампаних огласа тзв. *Објављенија*. Тих Објављенија било је онолико колико је удова Ана Карацић успела да изда Вукових дела. Имајући то на уму, Ст. Новаковић је потврдио у својој *Библиографији* постојање „мноштва тих ситних списа као што су: прокламације, *објаве*, прогласи итд.“, али је приметио да их је тешко сакупити. „Добро је, што се такве ствари понајвише и у новинама штампају,

те се бар тако сачувају.³⁴ У *Библиографском ирилоју* за овај период пописао сам колико је морало бити тих малих *Објављенија* удове Ане В. С. Караџић у овом периоду, о којима је писао и биограф Вуков Голуб Добрашиновић.³⁵ Ван тога периода било их је још.

Укратко речено, млади Стојан Новаковић стајао је на становишту да Српкиња не треба да се бави писањем и да је њен први задатак да буде у свом дому, после удаје, *верна суируја, домаћица и мајка*. Изван дома, у друштву са супругом, да се појављује, али да не узима већег учешћа у друштвеним, просветним и културно–образовним женским установама. Нарочито да се не бави писањем. У то доба Српкиња није била равноправна са мушкарцем, није имала право гласа и повиновала се схватањима свог супруга. Али, већ 1870. године дошло је код омладинаца Светозара Марковића до нових тада врло напредних идеја о слободи и равноправности жене у друштву, што је охрабрило Српкиње да и даље активно траже своје место како у друштву, тако и у култури и књижевности. Када упоредимо време о коме смо овде писали са данашњим временом у коме је управо поплава књига Српкиња, женских списатељки и преводитељки, увидећемо да овај лични краткотрајни „вето“ Стојана Новаковића и његових истомишљеника, из 60–тих до 70–тих година XIX века није био став који је остао на снази. У својој вредној студији о старим београдским књижарима, издавачима и продавцима књиге он је признао да је погрешно у оцени да нам тзв. мали писци као и прве Српкиње, аматерске песникиње и преводитељке, које је трпао у исти кош, нису потребне. „У младосџи својој, пише стари Новаковић, као уредник *Виле*, држећи да све на свету мора ићи љо калују који смо сами у љави имали, ми смо кришћиковали једно издање *Јеремје О. Караџића* (1814/1821–1888)“, (једног од главних представника те групице „малих писаца“, аматера, која се сматрала излишним). Али, признајући своју погрешку стари Ст. Новаковић закључује: „После љейнаестџ љодина, кришћичар *Виле* је као минисџар љросветџе љошћисао одлуку *Народне скушћџине о издржавању из државне касе за њеџове заслуџе!*“³⁶ Мишљење о многим стварима, па и личностима у животу промењљиво је и не само код младог и старог Стојана Новаковића. Већ у следећим деценијама XIX века Новаковићев став о појави Српкиња у књижевности превазиђен је и заборављен, тако да се једва сећамо да је и постојао.

³⁴ Ст. Новаковић, *О овом ајелу*, предговор наведеној *Библиографији*, Београд 1869, стр. XXIII.

³⁵ Г. Добрашиновић, *Ојлас Ане Караџић на II издање 'Милош Обреновић, књаз Сербскиј'*, Ковчежић, књ. VII (Београд), 1966, стр. 125-126.

³⁶ Ст. Новаковић, *Срџска књија, њени љродавци и чџшћеоци у XIX веку*, Београд 1900. Фрагмент студије објављен у монографији „Стари Београд“, приредио Ђ. Гавела, Нови Сад 2008, стр. 94–95.

[Библиографски прилог]

*Библиографија издајних књиџа и музикалија љрвих Срџкиња
сџисајтељки, љреводџтељки и комџозџторки
(1814–1869)*

(звездицом су означене књиџе којих нема у „Библиографији“ Стојана Новаковиња; две звездице значе да је књиџа позната само по наслову)

- Евстахија ЦИНЦИЋ–АРСИЋ: СОВЃТЃ МАТЕРНЃЙ ПРЕДРАГОЈ ОБОСГО ПОЛА ЈУНОСТИ СЕРБСКОЙ И ВАЛАХЃЙСКОЙ, аки исчадиџ нџжнаго чувствованџа, имџе благо и щастџе отрасли рода своего обимаџт Сочинителница. – Вџ Будимџ, Писмены Кралевскаго Всеучилища Унгарскаго, 1814, стр. 34; 8–на.
- Евстахија ЦИНЦИЋ–АРСИЋ: ПОЛЕЗНАЯ РАЗМЫШЛЕНѢЯ О ЧЕТЫРЕХЃ ГОДИЦНИХЃ ВРЕМЕНЕХЃ сџ особеннымџ прибавленѢем о ТрудолобиѢ челџвџка, и оттуду происходящей Всеобщей ползџ сочиненна и на свџтџ издана ЕвстахиѢю отџ Арсџичџ. – Вџ Будимџ, Писмены Крал. Всеучилища Пештанскоџ, 1816, стр. [4] + 159; 8–на.
- Јулијана РАДИВОЈЕВИЋКА рођ. ВИЈАТОВИЋ: ТАЛЃА за год. 1829. – Вџ Будимџ, Писмены Кралев. Всеучилища Венгерскаго, 1829, стр. 58; 16–на.
- ПРАВОУЧИТЕЛНЕ ПОВЃСТИ. С немачког АННА С. ОБРЕНО–ВИЋА. – Београд, При Княжеско–Србској типографѢи, 1836, стр. VI + 136 + л. 1; 8–на.
- РОБИНСОНЃ НА СВОСМЃ ОСТРОВУ. Књиџица за младеџ и џубителџ младеџи. Преведена сџ Нџмачкога ЕМИЃОМЃ ЛАЗИЋЕ–ВОМЃ. – У Београду, при Правителџственной Књиџопечатњи, 1845, стр. [2] + IX + [4] + 151 са 1 сл. + [33]; 12–на.
- КАРАЃОРЃЕВИЋ–НИКОЛАЈЕВИЋ, Полексија: ПЕСМА СѢтелне Господичне ПолексиѢ, при растанку са своѢма светлимџ РодителѢима 9. Окт. 1849. год. У Музику стављѢна одџ Ал[џза] Калауза. – Београд, К[няжеско]. С[рбска]. Каменорезница, < Лит. Е. Брауманџ >, [1849], стр. [2–3]; В8–на.**
- Софија НИКОЛАЈЕВИЋЕВА: ЧЕДОМИЃЮ НИКОЛАСВИЧУ НАДГРОБНЃЙ ВЃНАЦЃ. – Задар, Србска Књиџопечатња Брађе Батара, [1850], стр. 16; 8–на.
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЃА: ПЕСМЕ. Посвећене сестрама СрбкѢињама. – [Земун], Печатња Медаковиња, 1850, стр. 40; 12–на.**³⁷
- Мина–Вилхелмина В. Ст. КАРАЦИЋ ВУКОМАНОВИЋ: VOLKS–MÄRCHEN DER SERBEN. Gesammelt und herausgegeben von Wuk Stephanowitch Karadschitch. Ins Deutsche übersezt von dessen ТОНТЕР WILHELMINE. Mit einer vorrede von

³⁷ Код књиџе песама М. С. Српкиње, издате у Земуну 1855, Ст. Новаковић је оставио белешку: „Никако нијесам могао разабрати кад је изашла прва (књиџа), нити сам је гдџегод видио. Одзив овој књиџи у „Срб. новинама“ 1855, бр. 138.“ (Ст. Новаковић, *Срџска библиографија*, Београд 1869, бр. 1990.

- Jacob Grimm. Rebst einem Anhang von mehr als tausend serbischen Sprichwörtern. – Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1854, pp. V–XII + 345; 8–на.
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЊА: ПЕСМЕ. II. – Земун, Књигопечатња I. К. Сопрона, 1855, стр. 113; 12–на.
- Катарина КУМАНУДИЈЕВА–СТАНИШИЋ: QUADRILLE SUR LA THÈMES VALAQUES, pour piano, par Kathérine J. Kummanudy. – Vienne, chez F. Glöggl et fils, 1857, pp.?: 4–на.** [посвета]: Dediée a son amie Sarka M. Anastasievic.
- Марија КОВАЧЕВИЋ: НАЙНОВИС НАСТАВЛЕНЋ У КРОСНЮ ЖЕНСКІЙ ХАЛБИНА. Лако понятно поученЋ за женске, како да оне себи за кратко време халбине кроити и сашити могу, са едномъ новомъ центиметера редуције прегледницомъ, како да се чертежъ пренесе на произвольну величину. Са многимъ литографиранимъ таблама израђено и издано. – У Новомъ–Саду, печатано брзотискомъ Игњата Фукса, 1861, стр. 17. На 8–ни.
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЊА: У ФРУШКОЈ ГОРИ 1854. Одъ С. М. СрбкинЋ – У Новом Саду, Брзотискомъ Епископске књигопечатњѣ, 1861, стр. 104; 8–на.
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЊА: У ФРУШКОЈ ГОРИ 1854. Одъ С. М. СрбкинЋ II. – У Земуну, Печатњом I. К. Сопрона, 1862, стр. 100; 8–на.
- Сида (Персида) ВЕЛИСАВЉЕВИЋ–ПАЧУ: ЛЕПИР полка за гласовир, састављена од Госпођице Сиде Велисављевића, издана од њезиног учитеља. [наслов на француском]: LE PAPILLON, Polka française pour le Piano, composée par Mademoisell Sidi Velisavljevits. Publiée par son maitre de musique. Propriété de l' Éditeur. – Vienne, chez Fr. Wessely, ci–devant H. F. Müller V–ve, Kohlmarkt 3, < Lith de G. Wegelein, Wienne, [1865], pp. 3–5; 4–на.
- Љубица МЕДАКОВИЋ–МИЛЕКИЋ: ЉУБИЧИЦА, полка за гласовир састављена и о свом трошку на корист позоришта издана, од Љубице Медаковића. – Wienne, chez G. Wegelein, [1865]; стр.?: 4–на.**
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЊА: У ФРУШКОЈ ГОРИ 1854. Од С. М. Српкиње [Са додатком песама из 1855. и 1864.]. – У Новом Саду, Печатњом Игњата Фукса, 1866, стр. 4 + 102 + 10; 8–на. [Постоји издање: заједно повезана сва три тома]
- Катарина ЂОРЂЕВИЋ–МИЛОВУК: МЕТОДИКА. Од Катарине Миловук. – Београд, У Државној штампарији, 1866, стр. 45; 16–на.
- Катарина ЂОРЂЕВИЋ–МИЛОВУК: ПЕДАГОГИКА. Од Катарине Миловук. – У Београду, у Државној штампарији, 1866, стр. 53; 8–на.
- Даница–Зорка РАШКОВИЋЕВА: СЛАВОПОЙ ПЕДЕСЕТО–ГОДИШНЬОЈ СВЕТКОВИНИ. Спевала Даница З[орка] Рашковића. Књига периодична, у две свеске. I Свеска. – У Београду, Штампарија Николе Стефановича, 1866, стр. 90 + V; 16–на.
- Даница–Зорка РАШКОВИЋЕВА: СЛАВОПОЙ ПЕДЕСЕТО–ГОДИШНЬОЈ СВЕТКОВИНИ. Књига периодична у песамама, у две свеске. II. свеска. Спевала Даница

- Зорка Рашковића. – У Београду, у Штампарии Николе Стефановића, 1867, стр. II + 122 + 6 стр. уписника; 16–на.³⁸
- Даница–Зорка РАШКОВИЋЕВА: МИЛОСПЛЕТ, од лиричних и епских песама разних наслова у 12 свезака. А. БОСИЛЯК: I свезка. [Од] Данице–Зорке Рашковића „Ужичанке“. – У Београду, Штампарија Николе Стефановића, 1868, стр. [2] + VIII + 9–54 + [4]; м8–на.
- Даница–Зорка РАШКОВИЋЕВА: ТУГОСПЉВ Данице –Зор. Рашковић. На смрт Михаила М. Обреновића III. княза србског погинувог од разбойничке руке 29. мая 1868. године у Топчидерском Кошутњаку. – Београд, Државна штампариија, 1868, стр. [10], 8–на.**
- Милица СТОЈАДИНОВИЋЕВА СРПКИЊА: ПЕСМЕ. Треће умножено издање. – Београд, Државна штампариија, 1869, стр. 126; 8–на.
- Софија СТЕФАНОВИЋ–ЛУЦИЋ: РАВИЈОЛЛЕ ПРВИ ЛЕТ. Изворне песме. Књига прва. – Сомбор, Тискано код А. Вагнера, 1869, стр. 123 + 16; 8–на.
- Драга ДИМИТРИЈЕВИЋ–ДЕЈАНОВИЋ: СПИСИ. ПЕСМЕ. – Нови Сад, Платонова штампариија, 1869, стр. 95; 12–на.

Д о д а т а к

- Елодија МИЈАТОВИЋКА: НЕШТО О НЕЗИ БОЛЕСНИКА. – У Београду, у Државној штампариији, 1864, л. 4 + 95; 16–на. (Реферат у *Видову дану*, исте године, бр. 141, у *Вили* 1865. од Милана Јовановића, стр. 11); *бележка Ст. Новаковића*.
- Елодија МИЈАТОВИЋКА: БОРБА У ЖИВОТУ, од Ч. Дикенса. С енглескога превела Е. М. – Београд, < Издање књижаре В. Валожића >, У Државној штампариији, 1865, стр. 122 + 1. л; 8–на.
- Елодија МИЈАТОВИЋКА: ХЕЋИМ–БАША ИЛИ ДОГАЂАЈИ ЂУЗЕПА АНТОНЕЛИЈЕ, ДОКТОРА У ТУРСКОЈ СЛУЖБИ. I. [Од Др Хр. Сандвита]. Превела Е. М. – Београд, < Издаје књижара Велимира Валожића >, У Државној штампариији, 1866, стр. 1л + стр.169 + 3 л.; 8–на. (Прештампано из „Видова дана“). (Чини четврту књигу Велимира Валожића „Забавне читаонице“) *бележка Ст. Новаковића*.
- Елодија МИЈАТОВИЋКА: ХЕЋИМ–БАША ИЛИ ДОГАЂАЈИ ЂУЗЕПА АНТОНЕЛИЈЕ, ДОКТОРА У ТУРСКОЈ СЛУЖБИ. Од Др. Х. Сандвита. II. Превела А. Ј. М. – У Београду, < Издаје књижара Велимира Валожића >, у Државној штампариији, 1867, стр. 171–372 + 8 л. примедба.м.,Наставак у особитој свесци и свршетак, стр. 393–494 и 9 л. примедба.м.“ Ст. Новаковић.м[Почетак у прошлој години. Ово је пета књига „Забавне читаонице“, коју је издавала књижарница Вел. Валожића. Запис Ст. Новаковића].³⁹

³⁸ Последња женска књига у *Српској библиографији* Ст. Новаковића, под бр. 3182. Садржи напомену коју сам навео у коментарима о овој песникињи и њеној књизи; видети горе у главном тексту.

³⁹ Тако гласи опис овог издања књиге у Новаковићевој *Библиографији* бр. 3091. Постојао је, дакле, посебан додаток, што би чинило и трећу свеску, а тиме и још једну библио-

Додатак други

- ОБЈАВЉЕНИЈЕ [на књигу]: ПРИПРАВА ЗА ИСТОРИЈУ СВЕГА СВИЈЕТА, РАДИ ДЈЕЦЕ. Превоо с њемачкога по А. Л. Шлецеру покојни Димитрије Владисављевић, бивши учитељ при српској школи у Трсту, а прегледао и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књижица прва: Увод у историју свега свијета. – У Бечу, < у наклади АНЕ, удове В. С. КАРАѢИЋА > 1864.⁴⁰
- ОБЈАВЉЕНИЈЕ [на књигу]: СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ, скупио их Вук Стеф. Караџић. Књига пета, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању Црногораца. Трошком народнијех прилога. – У Бечу, < у наклади АНЕ, удове В. С. КАРАѢИЋА >, 1865.
- ОБЈАВЉЕНИЈЕ [на књигу]: СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ из Херцеговине (женске). За штампу их приредио Вук Стеф. Караџић. (Трошком народнијех прилога). – У Бечу, < у наклади АНЕ, удове В. С. КАРАѢИЋА >, 1866.⁴¹
- ОБЈАВЉЕНИЈЕ [на књигу]: ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА. Описао их и за штампу приуговорио Вук Стеф. Караџић. Трошком народнијех прилога. – У Бечу, 10 јулија 1867. < Ана, удовица Вука Стеф. Караџића >, 3 стр. + 1; 23,5 x 30.⁴²
- ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ на: „Милосплет“, књигу у песмама у 12 свезака, а сад на I–ву иој свеску: „Босиљак“. У Београду 7. Марта 1868. год. Свом милом роду одана Даница–Зорка Рашковић, „Ужичанка“, 23 x 29; 2 стр. + (Списак).⁴³
- Књижевни оглас. „Српске народне приповијетке“ које је скупио и на свијет издао Вук Стеф. Караџић (Друго умножено издање). У Бечу 16. Септемврија 1869. < Ана, удовица Вука Стеф. Караџића >, У штампарији L. Sommera, 2 стр.; 22, 3 x 28.⁴⁴
- Књижевни оглас. 1. „Њемачко–српски рјечник“ истумачио га Вук Стеф. Караџић. У Бечу на Митров–дан 1870. < Ана, удовица Вука Стеф. Караџића >, 2 + [2] стр.; 23 x 30.⁴⁵

графску јединицу. У опису овог издања (види: *Кашалої књића 1519–1867*, Београд, Народна библиотека, 1973, бр. 2416), наводи се само једна књига, потпун примерак у два дела: део 1. 2. Други део који је навео Новаковић као непотпун, овде је надопуњен до стр. 494. и повезан заједно у једну књигу.

⁴⁰ Библиографска јединица бр. 2616 у Новаковићевој *Библиографији* бележи ову књигу као једну целину, иако је она састављена из *две књижице*, како се наводи у опису те књиге (*Кашалої књића 1519–1867*, Београд, Народна библиотека, 1973, бр. 3000. Ако је то дело издато „у наклади Ане В. С. Караџић“, у два дела, морало би да има и два њена *Објављенија*).

⁴¹ „Ове пјесме је покупио и послао Вуку његов пријатељ Вук Врчевић из Рисна.“ Запис Ст. Но–ваковића.

⁴² Г. Добрашиновић: *Објављенија*, Зборник Историјског музеја Србије, 10, 1973, бр. 212. Објављеније се налази у Вуком и Доситејевом музеју, Архивско–музејска збирка, 36/В, 81/В.

⁴³ Исти, *наведени рад*, бр. 214. Објављеније се налази у Музеју града Београда, Културно–историј–ска збирка, 2060.

⁴⁴ Исти, *наведени рад*, бр. 216. Објављеније у Библиотеци Матице српске у Новом Саду.

⁴⁵ Исти, *наведени рад*, бр. 219. Књижевни оглас налази се у Вуковом и Доситејевом музеју, Архивско–музејска збирка, 37/В.

Д о д а т а к трѣћи (постхумна издања списатељки које припадају овом периоду женске књижевности)

НЕКОЛИКО ПРИПОВЕДАКА из светске књижевности. Преве–ли: ЈЕЛЕНА КАРАЂОРЂЕВИЋ–СИМИЋ и Ћ(орђе) С. Симић. – Панчево, <Накладом књижаре Браће Јовановић> Штампарија Браће Јовановић, 1880, стр. 290; 12–на. (Народна библиотека Браће Јовановића *У слободним часовима*) [Напомена: *Јелена Карађорђевић–Симић* (1846–1867), преводила је прозу у овом периоду; рано је преминула; супруг је њене преводе издао касније у заједничкој књизи].

Јелена КУЈУНЦИЋ–НОВАКОВИЋ: БОМБАРДАЊЕ БЕОГРАДА 5. ЈУНА 1862. Из девојачког дневника пок. Јеле Ст. Новаковићке. – П. о. Годишњица Н. Чупића, књ. 32, 1913, стр. 162–175; 8–на. *Издао сујруј Сїї. Новаковић ѿсле смрїи сујрује Јеле.*

Đorđe Perić

YOUNG STOJAN NOVAKOVIĆ'S ATTITUDE TOWARDS THE APPEARANCE OF FIRST SERBIAN WOMEN IN LITERATURE

Summary

In one period of his literary work (1860–1869) young Stojan Novaković was involved in critical observations, reflections and comments regarding the appearance of the first Serbian women in literature. From his writing on the literary activity of Serbian women the author of this paper singled out and presented two chapters in which young Stojan Novaković showed a negative attitude towards their work a) in periodicals, and b) their published books, which he noted and described in his *Serbian Bibliography (Srbska bibliografija)*. His texts on Serbian women in the period that the author of the paper analyzes did not have a greater influence on the subsequent literary, cultural and educational work of Serbian women in the second half of the 19th century. In a separate section the author of the paper provides a bibliographic overview of the books that the first Serbian women published in the newer Serbian literature (1741–1869), which Stojan Novaković presented in his *Serbian Bibliography (Srbska bibliografija)*, and he added editions of some rare books and musical pieces of Serbian women not noted by Novaković in his bibliography.

Стални члан сарадник Матице српске